

Eksteritorijalne otmice

UDK 343.712.3

Sažetak

Rad počinje problemom koji se javlja pri pokušaju definiranja pojma terorizma. Budući da su poteškoće njegova definiranja stare koliko i sam pojam terorizma, do danas nije pronađena definicija terorizma koja bi obuhvatila sve njegove oblike. To se prvenstveno odnosi na državni terorizam, zbog kojeg je daleko više ljudi izgubilo svoje živote.

Nadalje se obađuju načini na koji se zemlje suočavaju s pojavom međunarodnog kriminala i terorizma, s posebnim naglaskom na institut izručenja. Brojni nedostaci koje je ono pokazalo, ponukali su države da pronađu učinkovitija sredstva u borbi protiv terorizma. Jedna od novih metoda borbe su i eksteritorijalne otmice. Upotreba ovog "oružja" u ratu protiv terorizma otvorila je mnoge rasprave o njihovoj opravdanosti i zakonitosti. Primjena otmica je osobito zaživjela nakon terorističkih napada na New York 11. rujna.

Na kraju se analizira uloga europskih država u provođenju otmica. Iako se Europa odavno ponosi zaštitom ljudskih prava i sloboda, i ona je dala svoj doprinos u ovom načinu borbe protiv terorizma, što su pokazale istrage Europskog parlamenta i Vijeća Europe.

Ključne riječi: terorizam, državni terorizam, izručenje, eksteritorijalne otmice, Ker-Fri-sbie doktrina

I. Uvod

Teroristički napad na New York 11. rujna predstavljaju prekretnicu u dugoj povijesti terorizma. Iako su se kroz povijest dogodili dramatični teroristički napadi koji su šokirali javnost, broj žrtava, bezobzirnost i simbolika napada promijenila je način na koji javnost doživljava terorizam.

Zbunjenost i strah građana nakon tih napada zahtijeva od vlada pogođenih država učinkovitu reakciju i vidljive rezultate u borbi protiv terorizma. To dovodi do redefini-ranja određenih načela, koja su ugrađena u pravne poretke liberalnih demokraciju, što se prvenstveno odrazilo u SAD-u. Na osnovi Kongresnih ovlasti, izvršna vlast na čelu s predsjednikom dobila je gotovo neograničene ovlasti u "ratu protiv terorizma". Iako su SAD potpisnica velikog broja međunarodnih dokumenata za zaštitu ljudskih prava, način suprotstavljanja terorističkim prijetnjama pokazao se suprotnim odredbama spomenutih dokumenata. No neka "oružja" upotrijebljena u borbi protiv terorizma osmišljena su prije napada 11. rujna. To se u prvom redu odnosi na eksteritorijalne otmice, čija se upotreba nakon ovih napada proširila. Ovaj način borbe pokazao je brojne nedostatke. Prvenstveno arbitrarnost u pronalaženju osumnjičenika. Otimanje osumnjičenika bez

prethodnog sudskog naloga i postupka može dovesti do uhićenja pogrešnih osoba, koje ne mogu pred neovisnim tijelom dokazati svoju nevinost. Takve osobe potom nestaju u tajnim zatvorima, lišene pravne pomoći i bez mogućnosti javljanja svojim obiteljima. Kao popratna pojava ovakvog postupanja javlja se i mogućnost upotrebe mučenja u ispitivanju ometih osoba. Upitna je i učinkovitost ovakvih otmica. Mučenje i okrutno postupanje u ispitivanju osumnjičenika se kroz povijest pokazalo neučinkovitim, a javlja se i sumnja uvjerdostojnost tako pribavljeni informacija. Navedeno "kažnjavanje prije kazne" je već odavno iskorijenjeno iz pravnih sustava demokratskih zemalja. Postavlja se i pitanje kažnjavanja ometih osoba, jer sudovi još uvijek ne napuštaju stajalište, dugo ukorijenjeno u pravu, da se izjave i priznanja osoba podvrgnutih mučenju ne priznaju kao valjan dokaz pred sudom.

Eksteritorijalne otmice nisu zaobišle ni europske zemlje. Budući da je tijekom povijesti bila izložena raznim terorističkim napadima, Europa je na ovu prijetnju naučila reagirati umjerenije. Međutim, istrage Vijeća Europe i Europskog parlamenta pokazuju pružanje potpore SAD-u, od strane pojedinih europskih država u provođenju eksteritorijalnih otmica. Postoje brojni dokazi iz kojih se može vidjeti da su na teritoriju europskog kontinenta postojali tajni zatvori, u kojima su smještane otete osobe osumnjičene za sudjelovanje u terorističkim organizacijama. Time je i "europski" način borbe protiv terorizma, koji se provodi uz veće uvažavanje ljudskih prava, doveden u pitanje.

II. Pojmovno određenje

2.1. Terorizam

U svijetu do danas nije pronađena jedinstvena definicija terorizma koja bi zadovoljavajuće obuhvatila sve njegove pojavne oblike. Ono oko čega se svi autori slažu je "teroristi imaju dva cilja: neposredni cilj, koji je od sekundarnog značaja, i posredni cilj koji je doista važan."¹ Izravni i neizravni cilj ne moraju biti iste osobe, a obično i nisu. Primjer za to je otmica putničkog zrakoplova ili broda. Putnici postaju neizravni cilj, koji služi kao sredstvo da bi se prisililo državu da prihvati neke zahtjeve terorista. Tako se terorizam može definirati i "kao promišljena upotreba nasilja, ili prijetnja nasiljem, protiv nevinih ljudi, sa ciljem da se ti, ili neki drugi ljudi, zastrašivanjem prisile da učine nešto što inače ne bi učinili".² Bitno je da taj sekundarni cilj čine nevine osobe, što terorizam razlikuje od rata. Također, cilj terorista je da izazove strah, kod određene grupe stanovništva, ili društva u cjelini. Teroristima je pretežito cilj utjecati na državu, ili međunarodnu organizaciju, iako se neke organizacije mogu služiti terorističkim metodama radi iznuđivanja financijske dobiti.

Nastojanja da se države usuglase oko jedinstvene definicije terorizma u međunarodnim ugovorima još nije urodila plodom. Umjesto toga usvojene su različite konvencije, u kojima međunarodne zajednice, koje se bave određenim vrstama ponašanja koja imaju teroristička obilježja. Takva djela su obično propisana, bez da se izričito navodi da se smatraju terorizmom.³

Prvi pokušaj međunarodne zajednice da donese jednu konvenciju koja bi definirala terorizam se veže uz Ligu naroda. Prijedlog je podnijela Francuska, a povod za to je bilo ubojstvo kralja Aleksandra i francuskog ministra vanjskih poslova Jean-Louis Barthoua, u listopadu 1934, kao i talijansko odbijanje izručenja optuženih, zbog iznimke političkog djela. Konvenciju je od 34 zemlje potpisnice ratificirala samo Indija, tako da ona nikad nije stupila na snagu.

¹ Igor Primorac, *Terorizam*, Erasmus, 1(1993), Zagreb, 54

² Ibid. 58

³ Reuven Young, *Defining terrorism: the evolution of terrorism as a legal concept in international law and its influence on definitions in domestic legislation*, Boston College international and comparative law review, 29(2006), 30

Nakon II svjetskog rata i osnivanja UN-a pojačana su nastojanja za donošenjem jedinstvene definicije terorizma, ali zbog "nesuglasja i nemogućnosti razgraničenja terorizma od zakonite borbe za nacionalno osamostaljenje i oslobađanje od kolonijalizma i strane okupacije, do danas nije donesena sveobuhvatna konvencija za suzbijanje terorizma."⁴ Zbog toga se prešlo na inkriminiranje određenih vrsta napada, kao terorističkih djela. "Ali dok su ciljevi terorizma ostali nepromijenjeni, prvenstveno ostvarivanje političkih ciljeva, sredstva kojim se provodila ta borba su se neprestano mijenjali."⁵ Razvojem tehnologije i znanosti, teroristima su dane neslućene mogućnosti u provođenju njihovih ciljeva.

Rezolucijom 1373 Vijeća sigurnosti, usvojenom u svjetlu terorističkih napada na zgrade Svjetskog trgovačkog centra, se pozvalo zemlje potpisnice da udvostruče svoje napore u sprječavanju i suzbijanju terorističkih djela. Međutim, ta Rezolucija predstavlja "propuštenu priliku,"⁶ jer ni ona nije izričito definirala terorizam.

2.2. Državni terorizam

Svrha državnog terorizma je "održati moć države, bez obzira na ideologiju, ili sačuvati povlastice koje imaju pojedine skupine."⁷ Pojavni oblici državnog terorizma su različiti: progon oporbe i neistomišljenika, ograničavanje ljudskih prava, otmice, ubojstva, mučenja i sl. Državno upletanje u terorizam se može klasificirati kao: 1. države koje podupiru terorizam (financijska, ideološka, vojna pomoć), 2. države koje provode terorizam preko nedržavnih subjekata i 3. države koje provode terorizam preko svojih agenata.⁸

Prvo spominjanje riječi teror (lat. strah, strava) u današnjem smislu se veže za jednu vrstu državnog terorizma. To se odnosi na strahovladu (regime de la terreur) koju je u Francuskoj uspostavio jakobinski režim. Tadašnja je vlast, predvođena Robespierrom, u strahu od prijetnje koju je za novu republikansku vlast predstavljalo plemstvo, naredila i provela javno pogubljenje 17 000 osoba. Značenje riječi terorizam se počinje vezati uz akte osoba koje ne djeluju u ime države tek krajem 19.st., uvelike pod utjecajem djelovanja ruskih i francuskih anarhista.⁹

Aktima koji bi se mogli označiti kao teroristički kroz povijest su se koristile i mnoge demokratske zemlje. Primjer za to je bombardiranje Dresdena i Hamburga. U tim slučajevima nisu bili napadnuti ni vojni ni industrijski ciljevi, već su bombardirane velike koncentracije civilnog stanovništva. U Velikoj Britaniji, oni koji su zamislili i proveli te pothvate sami su ih zvali "bombardiranjem radi zastrašivanja" (terror bombing).¹⁰ No, dok su ovo izdvojeni slučajevi i ne predstavljaju redovnu praksu državnih tijela, terorizam totalitarne države ("institucionalni terorizam")¹¹ se provodi sustavno kroz tijela državne vlasti, prvenstveno kroz djelovanje tajne policije. Iako je međunarodna zajednica više usmjerena na suzbijanje nedržavnog terorizma, "smatra se da je zbog radnji država koje se mogu okarakterizirati kao terorističke, život izgubilo više od 70 milijuna ljudi, dok se broj žrtava nedržavnog terorizma kreće oko 100 000."¹²

Antiterorističke konvencije UN-a se primjenjuju samo na akte nedržavnih organizacija. U nekima se to izričito navodi. Tako se u Konvenciji o sprječavanju akata neuklearnog terorizma u čl. 4, izričito navodi da se "aktivnosti oružanih snaga poduzete u oružanom sukobu ne

⁴ Davor Derenčinović, *Ogledi o terorizmu i antiterorizmu*, Pravni fakultet, Zagreb, 2005, 284

⁵ M. Cherif Bassiouni, *Assessing terrorism into the new millennium*, DePaul business law journal, 12(1999-2000), 10

⁶ Supra bilješka 3, 44

⁷ Christopher C. Harmon, *Terorizam danas*, Golden marketing, Zagreb, 2002, 55

⁸ Boaz Ganor, *Defining terrorism: is one man's terrorist another man's freedom fighter?*, www.ict.org.il, pregledano 22. travnja 2007.

⁹ Supra bilješka 3, 27

¹⁰ Supra bilješka 1, 57

¹¹ Supra bilješka 1, 58

¹² Supra bilješka 5, 5

podliježu konvenciji".¹³ U prilog tezi da se antiterorističke konvencije UN-a ne odnose na države govori i to da akti države koji imaju teroristička obilježja, i samim time krše ljudska prava predstavljaju kršenje međunarodnog prava, i kažnjavaju se po drugim konvencijama.¹⁴

III. Izručenje

Izručenje je postupak po kojemu jedna država, država moliteljica, traži od druge države, zamoljene države, predaju osobe koja se nalazi na njenom teritoriju, radi suđenja zbog kaznenog djela koje je ona počinila na teritoriju države moliteljice ili na štetu njezinih državljana.¹⁵

Izručenje je uređeno posebnim zakonodavstvom, jer po načelu suvereniteta države nisu dužne izručiti osobu koja se nalazi pod njenom vlašću drugoj državi, niti su ovlaštene zahtjevati izručenje od druge države. Najvažniji razlozi zbog kojih države uređuju izručenje i time ograničavaju svoju vlast su: 1. prema načelu reciprociteta, država koja izruči okrivljenika drugoj državi, može očekivati da će i druga država tako postupiti, 2. izručenjem država omogućuje kažnjavanje kriminalaca, i time doprinosi promicanju pravde, 3. zamoljena država izručenjem okrivljenih osoba onemogućuje da te osobe počine takvo, ili slično kazneno djelo na njenu štetu, 4. da izbjegne narušavanje međudržavnih odnosa.¹⁶

Odredbe koje uređuju izručenje su obično uređene zakonom o kaznenom postupku, a u nekim slučajevima posebnim zakonom kojim se uređuje pravna pomoć u kaznenim stvarima.¹⁷ Između država ovu materiju reguliraju međunarodni ugovori.

Većina država zabranjuje izručenje svojih državljana, i to pravilo unose u svoje ustave ili zakone koje reguliraju izručenje. Međutim, to ne znači da njihovi državljanima mogu činiti kaznena djela u inozemstvu, i pritom proći nekažnjeno. Zemlje koje zabranjuju izručenje svojih državljana protežu svoju kaznenu vlast i izvan državnih granica, omogućavajući tako provedbu načela *aut dedere aut punire*, koje je formulirano još u srednjem vijeku.¹⁸

S izručenjem je povezano i pravo političkog azila, ili jednostavno azila. Određenim osobama, azilantima, koje su protjerane iz svoje države, najčešće zbog svojih političkih ili vjerskih uvjerenja, rasne ili nacionalne pripadnosti, država na čijem se teritoriju te osobe nalaze jamči zaštitu na određeno vrijeme.

Izručenje osoba je moguće i unutar jedne države, a prisutno je u državama s federativnim uređenjem, kad jedna savezna država traži izručenje osobe od druge države.

3.1. Ugovori o izručenju

Izručenje se prvenstveno uređuje međudržavnim ugovorima, ako njih nema supsidijarno se primjenjuju odredbe zakona koji regulira izručenje. Iako su ugovori među sobom različiti, ipak u osnovi imaju slične odredbe.¹⁹

¹³ International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, <http://untreaty.un.org>

¹⁴ Tu spadaju: Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida, Ženevske konvencije, Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog i ponižavajućeg postupanja i sl. Supra bilješka 3, 62

¹⁵ Američki Vrhovni sud je u presudi Terlinden v. Adams, 184 U.S. 270 iz 1902., definirao izručenje kao "the surrender by one nation to another of an individual accused or convicted of an offence outside of its own territory, and within the territorial jurisdiction of the other, which, being competent to try and to punish him, demands the surrender."

¹⁶ Douglas McNabb, *When FBI seeks extradition*, www.international-extradition.com, pregledano 11. travnja 2008.

¹⁷ To rješenje je prihvaćeno i u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu. Pretpostavke i postupak izručenja uređuje Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u kaznenim stvarima, Narodne novine br. 178/2004

¹⁸ Tako zemlje anglosaksonskog pravnog kruga dopuštaju izručenje svojih državljana, dok zemlje europskog kontinentalnog kruga to zabranjuju. Petar Novoselec, *Opći dio kaznenog prava*, Zagreb, 2007, 110

¹⁹ Ujednačavanju ugovora o izručenju doprinosi i *Model treaty on extradition* usvojen na 8. Kongresu o prevenciji kriminala i kaznenom pravosuđu Ujedinjenih naroda, održanom u Havani u razdoblju od 27. kolovoza do 7. rujna 1990.

U starijim ugovorima su se taksativno navodila kaznena djela zbog kojih države potpisnice mogu tražiti izručenje. Međutim, danas je uobičajeno da se u ugovor unesu pretpostavke koje neko djelo mora ispuniti da bi ulazilo u doseg ugovora. Za kazneno djelo se traži dvojna kažnjivost, tj. da je djelo kažnjivo u obje zemlje. Pritom se ne traži da su opisi djela podudarni, već da je počinjeno djelo kažnjivo u oba zakonodavstva. Izručenje se odnosi na teža kaznena djela za koje je propisana kazna zatvora, obično u visini od godinu dana.

Ugovori sadrže i odredbe po kojima države mogu odbiti izručenje iz određenih razloga. Tako države mogu odbiti izručenje osoba koje se traže zbog političkih kaznenih djela, ili zbog djela koje je povezano s političkim kaznenim djelom, odnosno ako zamoljena država opravdano smatra da se izručenje zbog "običnog" kaznenog djela traži radi progona ili kažnjavanja te osobe zbog njene vjere, nacionalnosti ili političkog uvjerenja. Što spada pod pojam političko kazneno djelo može biti naznačeno u samom ugovoru.

Neka ograničenja državam nameću i međunarodni ugovori. Tako članice Vijeća Europe potpisnice Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda ne smiju izručivati osobe u države u kojima im prijete izricanje smrtne kazne ili njezino izvršenje, odnosno ako postoji rizik da će biti podvrgnuti mučenju ili nečovječnom postupanju, osim ako ne dobiju osiguranje da se smrtna kazna neće izreći, odnosno ako je izrečena da se neće izvršiti.

Jedno od važnijih pravila vezano uz ugovore o izručenju je i načelo specijaliteta. Osoba čije se izručenje traži može se suditi samo za ona djela za koja se traži izručenje. Također, država moliteljica ju ne smije izručiti trećoj strani bez dopuštenja zamoljene države.²⁰ Problem oko izručenja se može pojaviti i ako se više država javi za istu osobu. U slučaju da više država traži izručenje iste osobe, zamoljena država odlučuje kome će izručiti osobu uvažavajući okolnosti počinjenog djela.

Države su sklopile brojne bilateralne sporazume koji uređuju izručenja.²¹ Određene međunarodne organizacije su pokrenule inicijativu za sklapanje multilateralnih konvencija koje bi ujedinile ugovore, i postavile određene standarde u postupku izručenja. Ovi dokumenti su doneseni u svjetlu borbe protiv organiziranog kriminala i terorizma, koji sve više imaju međunarodni karakter. Jedna od njih je i Europska konvencija o izručenju,²² i uvezi s njom Europska konvencija o suzbijanju terorizma.²³ U njima je izričito propisano da se određena teroristička djela, propisana konvencijom, neće smatrati političkim kaznenim djelom. U sklopu Ujedinjenih naroda donesene su brojne antiterorističke konvencije čiji je zadatak olakšati međunarodnu borbu protiv terorizma. Među ostalim, ovi dokumenti sadrže i odredbe vezane uz izručenje.²⁴

3.2. Druge mogućnosti

Izručenje je prikladno "oružje" koje državam stoji na raspolaganju u nastojanju da počinitelje kaznenih djela privedu pravdi. Međutim, izručenja imaju i brojne nedostatke. Izručenje tražene osobe je suverena odluka države, nju se ne može prisiliti na to, kao što ju se ne može prisiliti na pristupanje nekom međunarodnom sporazumu o izručenju. Odluka o predaji osobe državi moliteljici je na kraju u rukama izvršne vlasti, koja iz raznih razloga

²⁰ Po praksi američkog Vrhovnog suda to načelo obvezuje ugovorne strane čak i ako nije izričito navedeno u ugovoru. Presuda *United States v. Rauscher*, 119 U.S. 407 iz 1886.

²¹ SAD su država s najvećim brojem potpisanih sporazuma o izručenju. 2001. god. imala je 107 zaključenih ugovora o izručenju.

²² Narodne novine – Međunarodni ugovori br. 12/2002, Zakon o potvrđivanju Europske konvencije o suzbijanju terorizma

²³ Narodne novine – Međunarodni ugovori br. 14/1994, Zakon o potvrđivanju Europske konvencije o izručenju

²⁴ Konvencije dostupne na <http://untreaty.un.org>

može odbiti izručenje. Pritisak javnosti, politički pritisci, narušavanje međunarodnih odnosa, samo su neki od razloga zbog kojih države mogu odbiti izručenje.

Postupak izručenja je podvrgnut ograničenom sudbenom nadzoru, jer se zamoljena država mora uvjeriti da će izručena osoba imati pošteno suđenje. U državama s razvijenim demokratskim institucijama, u kojima se posvećuje velika pažnja poštivanju ljudskih prava, postoje brojne mogućnosti ulaganja žalbi na odluke državnih institucija koje mogu odužiti postupak izručenja,

Kao alternativa opisanom izručenju, koji se provodi uz poštivanje zakonske procedure, moguće je i tzv. nepravilno izručenje.²⁵ Ono se može provesti na "tri načina: 1. otmica osobe čije se izručenje traži, koju provode agenti države moliteljice 2. neformalna predaja osobe državi moliteljici koju bi, bez poštivanja zakonskog postupka, provela zamoljena država 3. otmica tražene osobe koju bi proveli agenti države moliteljice, uz suradnju zamoljene države."²⁶ Iako je ovaj način dovođenja osobe pred sud jednostavniji i puno brži, on može predstavljati zapreku redovnom suđenju.

Upravo ovakav način privođenja osumnjičenih osoba pravdi krije se pod nazivom eksteritorijalnih otmica.²⁷

3.3. Eksteritorijalne otmice

Eksteritorijalna otmica je izvansudski postupak prebacivanja osoba osumnjičenih za terorizam, u SAD ili treće zemlje, koje provode američke tajne službe (CIA). Cilj izručenja je zadržavanje i ispitivanje tih osumnjičenika, koje provode službenici te zemlje, ili američki agenti osobno. Te osobe najčešće nikad ne stupe na američki teritorij, ali u nekim slučajevima mogu biti predani američkim dužnosnicima, ako se pokaže da imaju informacije koje im mogu biti korisne.

Metoda tajnih otmica je sustavno provođena u nacističkoj Njemačkoj, gdje je na osnovu jednog dekreta (Nacht und Nebel Erlass) iz 1941.god. i službeno priznata. Svrha dekreta je bila da se osobe koje predstavljaju opasnost za režim otmu i zatim tajno prebace u Njemačku, gdje im se gubi svaki trag. Ovakav način borbe protiv oporbe su koristile i zemlje Latinske Amerike za vrijeme diktatorskih režima.²⁸ Slučaj koji je privukao pažnju svjetske javnosti je otmica Adolfa Eichmanna, koju su proveli pripadnici izraelske tajne službe, Mossada.²⁹ Vijeće sigurnosti je u "osudi tog slučaja naglasilo da su prava države Argentine povrijeđena, zbog čega se Izrael i ispričao."³⁰

U SAD-u je zakonitost sličnog postupka dovođenja pred sud potvrđena u presudama Vrhovnog suda. Prvi takav slučaj je Ker v. Illinois. Američke vlasti su po glasniku vlastima Perua poslali nalog za uhićenje Kerra. Međutim, "umjesto da preda nalog, glasnik je nasilno oteo Kerra i odveo ga u SAD na suđenje. Vrhovni sud je odbio njegovo pozivanje na *due process* argument navodeći da prisilna otmica nije razlog zbog kojeg okrivljenik ne bi odgovarao pred sudom čija je jurisdikcija predviđena nacionalnim pravom i koji ima ovlast suditi takvoj osobi".³¹ To je potvrđeno i u predmetu Frisbie v. Collins, u kojem Sud navodi da nije odustao od presude izrečene u predmetu Ker v. Illinois.³²

²⁵ Irregular rendition, supra bilješka 16.

²⁶ Ibid.

²⁷ U SAD-u eufemistički nazvan "extraordinary rendition"

²⁸ Human rights watch, www.hrw.org, pregledano 22. travnja 2007.

²⁹ Adolf Eichmann, nacistički dužnosnik koji je nakon II svjetskog rata pobjegao u Argentinu. Njega su, u svibnju 1960. god., u tajnoj akciji uhitili pripadnici izraelskih tajni službi, koje su ga dovele pred izraelske sudove, gdje je i osuđen.

³⁰ Leila N. Sadat, *Ghost prisoners and black sites: Extraordinary rendition under international law*, Case W. Res. J., 37(2005-2006), 324

³¹ Supra bilješka 4, 11

³² Frisbie v. Collins 342 U.S.519

IV. Eksteritorijalne otmice i SAD

4.1. Začeci eksteritorijalnih otmica u SAD

Praksa otmica, kao novog načina borbe protiv terorizma, je razvijena u okrilju američke tajne službe (CIA), a njezin osnivač je bio Michael Scheuer, bivši agent CIA-e.³³ On je bio na čelu odjela Agencije čiji je zadatak bio otkrivanje islamističkih terorističkih skupina, prvenstveno Bin Laden i njegovih suradnika. Uporište za ovaj način borbe protiv terorizma je bila jedna uredba iz 1995.god., koju je donio bivši predsjednik Bill Clinton.³⁴ Otmice su počele kao program koji je prvenstveno bio usmjeren prema ljudima za kojima su raspisane tjeralice, ili su već osuđene u inozemstvu. Od početka programa vodeće osobe u CIA-i nisu htjele osobama osumnjičenim za terorizam omogućiti suđenje pred američkim sudovima, jer su se bojali da bi se na sudu mogao otkriti način na koji Agencija djeluje. Također, zato što za većinu osoba nisu imali osnovu za izdavanje uhidbenog naloga, nisu ih mogli ni zakonito uhititi i dovesti pod nadležnost sudova. Zbog toga su se obratili stranim zemljama, prvenstveno vlastima u Egiptu, od kojih su tražili da pritvore otete osobe. Egipat je bio najbolji izbor, jer su i vlasti u Egiptu imali problema s teroristima, a i većina osumnjičenih je bila porijeklom iz Egipta. Nakon napada na New York, 2001.god., broj takvih otmica je porastao. Više se nije gledalo na to je li je za osobama raspisana tjeratica. Naglasak je prebačen s privođenja osumnjičenih pred sudove, bilo u zemlji ili inozemstvu, na njihovo hvatanje radi ispitivanja. Najčešća odredišta otetih osoba su Egipat, Sirija, Maroko i Jordan.³⁵

4.2. Modus operandi

Obilježja otmica su skupljena najviše na osnovi svjedočenja osoba koje su bile otete. Sve otmice su donekle slične u svojim obilježjima. Otmičari su obučeni u crno, s maskama preko lica. Na sebi ne nose nikakve oznake, po kojima bi se njih, ili njihovu postrojbu moglo prepoznati, ili odrediti kojoj državi pripadaju. Otetim osobama se nasilno ubrizgavaju sredstva za uspavlivanje, a zatim ih se ukrcava u zrakoplove, koji su registrirani na nepostojeće privatne zrakoplovne tvrtke iz SAD-a. Nakon slijetanja zrakoplova u određenoj zemlji otete osobe nestaju.³⁶ Mjesta gdje se otete osobe odvođe se često nazivaju tamnim mjestima. Tamna mjesta (black sites) su tajni zatvori u koje se otete osobe dovode radi ispitivanja i zatvaranja. Države na čijem teritoriju se smatra da postoje ovi centri su Tajland, Afganistan, Katar, Irak.³⁷ Od europskih zemalja na popisu se nalazi Rumunija i Poljska.³⁸

"Klasični" slučaj koji potvrđuje tu praksu je slučaj Mahera Arara. Maher Arar, kanadskog državljanina rođenog u Siriji, uhitili su američki službenici, u rujnu 2002.god, u New Yorku, dok je bio na putovanju iz Tunisa u Kanadu, gdje je živio već duže vrijeme. Nakon gotovo dvotjednog ispitivanja, ukrcan je na zrakoplov i odveden u Jordan, a nakon slijetanja odveden je u Siriju gdje je predan policiji. Prebacivanje je provedeno unatoč

³³ Jane Mayer, *Outsourcing torture: The secret history of America's "extraordinary rendition" program*, The New Yorker, www.newyorker.com, pregledano 22. travnja 2007.

³⁴ Presidential decision directive 39: US Policy on counterterrorism (21. lipanj 1995.) cit. prema Leila N. Sadat, *Ghost prisoners and black sites: Extraordinary rendition under international law*, Case W. Res. J., 37(2005-2006), 316

³⁵ Supra bilješka 33.

³⁶ Dana Priest, *Wrongful imprisonment: Anatomy of CIA mistake*, www.washingtonpost.com, pregledano 19. travanj 2007.

³⁷ Supra bilješka 33

³⁸ Council of Europe, Comitee on legal affairs and human rights, *Alleged secret detentions and unlawful inter-state transfers involving Council of Europe member states*, 27. lipnja 2006.

njegovim molbama da ga ne izručuju Siriji, jer je smatrao da će sigurno biti podvrgnut mučenju. Arar je pušten iz Sirije u listopadu 2003.god. nakon 10 mjeseci provedenih u pritvoru, gdje su ga navodno sirijski službenici tukli, i držali u malenoj podzemnoj prostoriji bez svjetla. Za to vrijeme, a ni nakon puštanja, nije protiv njega podignuta nikakva optužnica.³⁹ Velika opasnost kod ovih otmica predstavljaju i pogrešne otmice, koje se najčešće događaju zbog nedostatka dokaza, i zamjene identiteta osoba.⁴⁰

U izbjegavanju obveze o neizručivanju koju je Konvencija protiv mučenja i drugog nehumanog postupanja nametnula, države se često koriste diplomatskim osiguranjima, što se pokazalo i u prethodnom slučaju. Diplomatska osiguranja su dokumenti različitog naziva (npr. memorandum o razumijevanju), u kojima se jedna zemlja obvezuje drugoj da izručena osoba neće biti podvrgnuta mučenju, ili izložena drugim nečovječnom postupanju. Osiguranja mogu biti manje ili više formalna, a njihov sadržaj najčešće nije dostupan javnosti. Mogu se odnositi na jednu određenu osobu, ili općenito.⁴¹

V. Opravdanost eksteritorijalnih otmica

5.1. Međunarodne obveze

Način provođenja tajnih otmica koje koriste vlasti SAD-a u ratu protiv terorizma je problematičniji nego što je bio u slučaju *Eichmann*. Ovaj postupak je tajan, ne poštuje se postupak koji je podvrgnut sudbenom nadzoru. Također, osoba se ne dovodi pred neovisni sud koji odlučuje o njegovoj daljnoj sudbini, i pred kojim se može osporiti način na koji se s osobom postupalo. No možda najveći problem tajnih izručenja je taj što se "otete osobe, odsječene od vanjskog svijeta i lišene pravne pomoći, u većini slučajeva izlažu mučenju i drugom nečovječnom i ponižavajućem postupanju, kao i tajnim pogubljenjima".⁴² Ovakve otmice ne vrijeđaju samo ljudska prava, zajamčena brojnim međunarodnim dokumentima, već predstavljaju i kršenje suverenih prava država na čijem se području provode. Neke otmice počinju na teritoriju strane države uz njeno odobrenje, iako to države često poriču ako slučaj dospije u javnost. Međutim, većina zemalja ne daje pristanak na otimanje svojih građana, i za otmice ne zna prije nego što su izvedene.

Otmica je zabranjena u svim zemljama, pa stoga ta praksa vrijeđa odredbe nacionalnog kaznenog zakonodavstva dotične države, zbog čega su "osobe koje provode otmice odgovorne za svoja djela tim državama."⁴³

Po UN-ovoj Deklaraciji o zaštiti svih osoba od prisilnih nestanaka, prisilni nestanak je definiran kao "slučaj u kojemu je osoba uhićena, zadržana ili oteta protiv njene volje, ili na drugi način lišena slobode od strane državnih službenika, ili privatnih osoba koje djeluju u ime države, uz odbijanje da se otkrije boravište osobe ili odbijanje priznanja lišenja slobode, koje takvu osobu stavlja bez pravne zaštite."⁴⁴ U čl. 7. Deklaracije se navodi da "nikakvi razlozi, čak ni prijetnja ratom, ili stanje rata, politička nestabilnost ili izvanredno stanje ne opravdavaju otmice."⁴⁵

³⁹ Human rights watch, www.hrw.org, pregledano 25. travnja 2007.

⁴⁰ Tipična situacija je slučaj njemačkog državljanina Khalid el Masria. El Masri je uhićen na graničnom prijelazu Makedonije. On tvrdi da je nakon uhićenja prebačen u američki zatvor u Afganistanu, gdje je ispitivan 5 mjeseci bez podizanja optužnice. Tamo je podvrgnut mučenju, a onda je jednostavno ostavljen na jednoj napuštenoj cesti u Albaniji. James Meek, *They beat me from all sides*, www.guardian.co.uk, pregledano 25. travnja 2007. Vlasti SAD su naknadno, na traženje njemačkih vlasti, priznale da je el Masri zamijenjen za drugu osobu.

⁴¹ Amnesty international, www.amnesty.org, pregledano 24. travnja 2007.

⁴² Human rights watch, www.hrw.org, pregledano 26. travnja 2007.

⁴³ M. Cherif Bassiouni, *Institutionalization of torture under the Bush administration*, Case W. Res. J. International law, 37(2005-2006), 412

⁴⁴ Declaration on the Protection of All Persons from Enforced Disappearances, www.unhcr.ch

⁴⁵ Ibid.

Sustavna praksa otmica je zabranjena i po Rimskom statutu Međunarodnog kaznenog suda koja je označena kao zločin protiv čovječnosti. Prisilno nestajanje osoba se u čl. 7. definira kao "uhićenje, pritvaranje ili otimanje osoba od strane ili s dopuštenjem, potporom ili pristankom države ili političke organizacije popraćeno odbijanjem priznanja takvog oduzimanja slobode ili uskraćenjem obavijesti o sudbini ili smještaju tih osoba, s namjerom da im se uskrati pravna zaštita tijekom duljeg vremenskog razdoblja."⁴⁶

Ovim odredbama zajednička su četiri elementa: a) lišenje slobode protiv volje pritvorenika, b) izravni ili neizravno uključivanje državnih službenika, c) odbijanje priznanja pritvaranja ili boravišta osobe i d) nijekanje pritvoreniku pravne zaštite.⁴⁷

Prema UN-ovoj Konvenciji protiv mučenja i drugog okrutnog i ponižavajućeg postupanja, mučenje se definira kao "svaki čin kojim se nekoj osobi namjerno nanose velike patnje, fizičke ili duševne, sa ciljem da se od te ili od treće osobe dobiju obavijesti ili priznanja, da se kazni za neko djelo koje je ta ili treća osoba počinila, ili se sumnja da ga je počinila, da se zastraši ili da se na nju izvrši pritisak, ili da se neka treća osoba zastraši i na nju izvrši pritisak, ili iz bilo koje druge pobude zasnovane na bilo kakvom obliku diskriminacije, kad takav bol ili takve patnje nanosi službena osoba ili neka druga osoba koja djeluje na osnovi službene dužnosti ili na osnovi izričitog naloga ili pristanka službene osobe. Taj izraz se ne odnosi na patnje koje proizlaze isključivo iz zakonitih kazni, neodgovorni su od njih ili njima izazvani."⁴⁸

Zabrana mučenja je izražena i u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima. U čl. 7. je propisano da "nitko ne smije biti podvrgnut mučenju ili okrutnom, nečovječnom, ili ponižavajućem postupku ili kazni. Osobito je zabranjeno podvrgnuti osobu medicinskom ili znanstvenom pokusu bez njena slobodnog pristanka." Također, u čl. 3., svaka država stranka ovoga Pakta se obvezuje da će:

"a) osigurati da svaka osoba kojoj su ovdje priznata prava i slobode povrijeđeni, raspolaže djelotvornim pravnim lijekom, čak i kad povredu počine osobe koje djeluju u službenom svojstvu;

b) osigurati da žalbu svake osobe ispita odgovarajuće sudsko, upravno, zakonodavno ili koje drugo tijelo koje je za to nadležno prema pravnom sustavu države, te unaprijediti mogućnosti sudskog pravnog lijeka;

c) osigurati provođenje pravnog lijeka od strane nadležnih tijela ako se pokaže da je žalba opravdana."

U čl. 14. Pakta se navodi da "svatko tko je optužen za kazneno djelo ima pravo da ga se smatra nevinim sve dok mu se krivnja ne dokaže u skladu sa zakonom." Također, Paktom su mu zajamčena i ova prava:

"a) da u najkraćem roku, potanko i na jeziku koji razumije bude obaviješten o naravi i razlozima optužbe podignute protiv njega;

b) da ima odgovarajuće vrijeme i uvjete za pripremu svoje obrane i za razgovore s braniteljem kojega sam izabere;

c) da mu se sudi bez prekomjernog odlaganja;

d) da mu se sudi u njegovoj prisutnosti i da se brani sam ili uz pomoć službenog branitelja po svom osobnom izboru; da ga se, ako nema svoga branitelja, uputi u pravo na njegov izbor i da mu se uvijek kad to nalažu interesi pravde po službenoj dužnosti dodijeli besplatni branitelj, svaki put kad on nema dovoljno sredstava da plati branitelja;

e) da ispituje ili daje ispitati svjedoke optužbe i da se osigura prisustvo i ispitivanje

⁴⁶ Narodne novine - Međunarodni ugovori br. 5/2001, Zakon o potvrđivanju Rimskog statuta Međunarodnog kaznenog suda

⁴⁷ Human rights watch, *The United States' Disappeared, The CIA's Long-Term "Ghost Detainees"*, www.hrw.org, pregledano 27. travnja 2007.

⁴⁸ Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog i ponižavajućeg postupanja, cit. prema Davor Derenčinović, *Ogledi o terorizmu i antiterorizmu*, Pravni fakultet, Zagreb, 2005, 78

svjedoka obrane pod istim uvjetima kao i svjedoka optužbe;

f) da ima besplatnu pomoć tumača ako ne razumije ili ne govori jezik koji se upotrebljava u sudu;

g) da ga se ne prisiljava na svjedočenje protiv sebe ili na priznanje krivnje."

Po "međunarodnoj judikaturi mučenjem se mogu smatrati i postupci koji uzrokuju strah kod žrtve, prisiljavanja žrtve da svjedoči traumatičnim događajima te uskraćivanje osnovnih ljudskih potreba kao što su potreba za snom, hranom i pićem i sl. Produljeno usamljenje, prema Odboru za ljudska prava Ujedinjenih naroda, je samo za sebe oblik okrutnog nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja."⁴⁹

U ispitivanju osumnjičenih za terorizam, pripadnici CIA-e su se vodili drugim pravilima, po kojima je mučenje shvaćeno uže nego je to propisano prethodnim međunarodnim dokumentima. Djelom su se ta postupanja oslanjala na memorandum, koji je na zahtjev CIA-e izradio Jay S. Bybee (tada zamjenik glavnog tužitelja SAD-a). Po tom memorandumu, "nanošenjem velikih patnji, kao što je definirano u čl. 1. Konvencije protiv mučenja i drugog okrutnog i ponižavajućeg postupanja, se mora odnositi na tako ozbiljne tjelesne ozljede kao što je zatajivanje organa, oštećenje tjelesnih funkcija, ili čak smrt. Duševne patnje moraju trajati mjesecima, ili čak godinama, da bi predstavljale mučenje."⁵⁰

Prema "Općim preporukama Posebnog izvjestitelja Ujedinjenih naroda za torturu ispitivanje osoba na tajnim mjestima, izvan službenih prostorija je zabranjeno, a svaki iskaz pribavljen takvim ispitivanjem ne može biti korišten kao dokaz u postupku pred sudom."⁵¹

Upotreba diplomatskih osiguranja, kao načina zaštite izručenih osoba od mučenja, podvrgnuta je brojnim kritikama, prvenstveno od strane organizacija za zaštitu ljudskih prava. Razlozi za to su brojni. Zemlje koje izručuju osobe znaju da u zemljama koje ih primaju postoji raširena primjena mučenja u ispitivanju osumnjičenika. Te zemlje nemaju poticaj na provjeravanje jesu li te osobe podvrgnute mučenju, jer bi u slučaju da je to istina, priznale da krše međunarodne dokumente koji zabranjuju izručenje u zemlje osoba kojima postoji mogućnost da budu podvrgnute mučenju, ili drugom nečovječnom postupanju.⁵² Spomenuta "osiguranja nisu pravno obvezujuća. Dogovorena su među diplomatima dviju zemalja, tako da ako i jedna država prekrši svoju obvezu, ništa ne gubi. Diplomati promiču interese svoje zemlje u cjelini, a ljudska prava su često tome podređena."⁵³ Države često u javnosti opravdavaju time da su ugovorili nadzor nad osobama, koji provodi diplomatsko osoblje ili neovisno tijelo. Nedostatak tih odredbi je u tome što je mučenje danas usavršeno tako da najčešće ne ostavlja vidljive tragove. Ono se provodi na tajnim mjestima, najčešće uz prisustvo liječničkog osoblja, pa čak ni najiskusniji stručnjaci često ne mogu na osobama naći tragove mučenja.⁵⁴ Zatvorenici često ne žele priznati kakvim su postupcima bili podvrgnuti, iz straha za sebe ili svoju obitelj.

Sudovi u europskim zemljama su u nekoliko predmeta podvrgli kritici diplomatska osiguranja, ustvrdivši da osiguranja ne pružaju dovoljnu zaštitu od mogućeg mučenja nakon izručenja. Sudovi u SAD-u nisu zauzeli takvo stajalište, jer smatraju da odlučivanje o valjanosti diplomatskih izručenja spada u nadležnost izvršne vlasti.

⁴⁹ Supra bilješka 4, 78

⁵⁰ Memorandum od Jay S. Bybee za Alberto R. Gonzales, cit. prema M. Cherif Bassiouni, *Institutionalization of torture under the Bush administration*, Case W. Res. J. International law, 37(2005-2006) 399

⁵¹ Supra bilješka 49, 79

⁵² Čl. 3. Konvencije protiv mučenja i drugog okrutnog i ponižavajućeg postupanja

⁵³ Human rights watch, *Still at Risk: Diplomatic Assurances No Safeguard Against Torture*, www.hrw.org, pregledano 25. travnja 2007.

⁵⁴ Ibid.

5.2. Učinkovitost eksteritorijalnih otmica

Korištenje mučenja u ispitivanju osumnjičenika osim što je moralno nedopustivo i pravno zabranjeno ima i praktičnih nedostataka. Osobe podvrgnute mučenju priznaju stvari koje nisu učinile, pa čak i izmišljaju stvari koje ih možda mogu dovesti i u lošiji položaj, samo da ih se prestane mučiti. "Svaka osoba podvrgnuta mučenju, kao i njena obitelj, će vjerojatno postati neprijatelji SAD-a i tražiti osvetu zbog takvog postupanja."⁵⁵

Veliki nedostatak informacija pribavljenih mučenjem je u tome što su se države, po raznim međunarodnim dokumentima, obvezale da u sudskim postupcima tako pribavljene informacije neće biti valjane.

Tako u čl. 15. Konvencije protiv mučenja i drugog nečovječnog postupanja stoji da država potpisnica mora "osigurati da svaka izjava za koju je utvrđeno da je rezultat mučenja neće biti upotrijebljena kao dokazi u ni jednom postupku, osim protiv osobe optužene za mučenje, kao dokaz da je izjava dana." U članku 15. Konvencije se nigdje ne spominje da li se to odnosi i na dokaze koji su zakonito pribavljeni, ali su informacije o njima pribavljene mučenjem. Ipak, tu odredbu treba tumačiti tako da i takve dokaze treba izuzeti od primjene pred sudovima.⁵⁶ U Rimskom statutu Međunarodnog kaznenog suda, u čl. 7. stoji da svi "dokazi pribavljeni uz povredu ovoga Statuta ili međunarodno priznatih ljudskih prava nisu dopušteni ako: (a) povreda baca ozbiljnu sumnju na njihovu pouzdanost ili (b) bi upotreba takvih dokaza proturječila ugledu i svrsi Suda ili bi ih ozbiljno narušila."⁵⁷ I u čl. 10. Međuameričke konvenciji o sprječavanju i kažnjavanju mučenja "ni jedna izjava za koju je utvrđeno da je pribavljena upotrebom mučenja neće biti upotrijebljena kao dokaz u sudskim postupcima, osim u pravnom postupku protiv osobe ili osoba optuženih da su takvu izjavu izvukli upotrebom mučenja, i samo kao dokaz da je optuženi pribavio takvu izjavu takvim sredstvima."⁵⁸

VI. Eksteritorijalne otmice i Europa

Nakon napisa u nekim medijima, prvenstveno u Washingtonu postu i na internet stranicama ABC mreže, te nakon sve brojnijih svjedočenja osoba koje su sudjelovale u postupcima američkih vlasti, u Europi je pokrenuto nekoliko neovisnih istraga o ulozi europskih zemalja u otmicama.

6.1. Europski parlament

Europski parlament je 18. siječnja 2006.god. osnovao Privremeni odbor od 46 članova koji je trebao istražiti navodno korištenje europskih zemalja za prijevoz i nelegalno zadržavanje osoba osumnjičenih za sudjelovanje u terorističkim organizacijama. Na osnovu izvješća Odbora, Europski parlament je, 14. veljače 2007.god., donio Rezoluciju kojom je prihvatio to izvješće.⁵⁹

⁵⁵ Supra bilješka 43, 424

⁵⁶ Rosemary Pattenden, *Admissibility in criminal proceedings of third party and real evidence obtained by methods prohibited by UNCAC*, *International journal of evidence and proof*, 7(2006), 8

⁵⁷ Supra bilješka 46.

⁵⁸ "No statement that is verified as having been obtained through torture shall be admissible as evidence in a legal proceeding, except in a legal action taken against a person or persons accused of having elicited it through acts of torture, and only as evidence that the accused obtained such statement by such means." *Inter-American convention to prevent and punish torture*, www.oas.org

⁵⁹ European parliament resolution on the alleged use of European countries by the CIA for the transportation and illegal detention of prisoners, www.europarl.europa.eu

Na početku izvješća Parlament navodi da terorizam predstavlja prijetnju sigurnosti EU, protiv koje se treba boriti u suradnji s vladama država članica i međunarodnim saveznicima, pogotovo SAD. Međutim, naglašava da se protiv te prijetnje treba boriti zakonitim sredstvima, uz poštivanje ljudskih prava i vladavine prava.⁶⁰

U izvješću definira eksteritorijalnu otmicu kao izvansudski postupak, gdje je osoba osumnjičena za sudjelovanje u terorizmu oteta, uhićena i/ili prebačena u pritvor službenika SAD-a i/ili prebačena u druge zemlje radi ispitivanja koje, u većini slučajeva, uključuje držanje osobe uz ograničenje njene komunikacije ili mučenje.⁶¹ Nakon toga poziva Vijeće ministara i nadležna tijela država članica da donesu deklaraciju u kojoj će pozvati SAD da prekine s tim načinom borbe protiv terorizma. Parlament osuđuje tu praksu SAD-a, kao i odobravanje i sudjelovanje vlada i tajnih službi europskih zemalja, i pritom naglašava da su se otmice pokazale kontraproduktivne u borbi protiv terorizma, navodeći slučaj Abu Omara.⁶²

Privremeni odbor je ustanovio da je CIA izvršila najmanje 1245 letova svojim zrakoplovima koji su koristili zračni prostor europskih država ili sletilo u zračne luke, u razdoblju od kraja 2001.god. do kraja 2005.god. Toj broju još treba pridodati neodređen broj vojnih letova koje je američka vojska koristila u te svrhe. No, svi letovi nisu korišteni u otmicama, nego samo jedan manji broj. Parlament je u Rezoluciji naglasio da države imaju suverenost nad svojim zračnim prostorom, pa tako i nad vojnim zrakoplovima druge zemlje, te stoga moraju paziti i na moguće kršenje ljudskih prava u tim zrakoplovima.⁶³ U izvješću se bavi pojedinim zemljama, a posebno Rumunjskom i Poljskom, za koje su postojale opravdane sumnje da su se u njima nalazili tajni centri za ispitivanje zatvorenika, i da možda još uvijek postoje. Smatra se da su kao privremena mjesta u koja su privođene i zadržavane osobe osumnjičene za terorizam, služile baze američke vojske i NATO-a u tim zemljama, kao i u drugim zemljama članicama Europske unije. Parlament navodi da zemlje nad tim bazama imaju jurisdikciju, te stoga trebaju detaljnije istražiti te navode.

Na kraju izvješća Parlament daje preporuke vladama država članica da pokrenu istrage o otmicama u parlamentarnim, izvršnim ili sudskim tijelima, te da javno obznanе rezultate istrage.⁶⁴ Poziva na zatvaranje zatvora u Guantanamo, a od država članice zahtjeva da traže povrat svih svojih državljana koji su u njemu zatvoreni. Od Europske komisije traži ispitivanje zakonodavstva antiterorističkog zakonodavstva država članica. Dogovore između tajnih službi članica i trećih zemalja, aktivnosti svojih tajnih službi, kao i aktivnosti stranih službi na svom području, države moraju podvrći strožem sudskom i parlamentarnom nadzoru. Pritom Parlament naglašava i važnost koordinirane suradnje tajnih službi zemalja članica Europske unije.

Iako je Parlament jasno izrazio svoje mišljenje o ovim otmicama, ta odluka nije donesena bez protivljenja velikog broja zastupnika. S 382 glasa za, i 256 glasova protiv usvajanja ove Rezolucije, može se vidjeti da ni u samoj Europskoj unije nema jedinstvenog stajališta po ovom pitanju.

Nakon ovog izvješća u pojedinim državama članicama EU provedene su neovisne istrage o navodima europskog parlamenta.

U Velikoj Britaniji istragu je proveo Odbor za sigurnost i obavještajne službe. U srpnju 2007. izdao je izvješće u kojemu je negirao postojanje bilo kakve upletenosti britanskih

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid.

⁶² Abu Omar, punim imenom Hassam Osama Mustafa Nasr, egipatski državljanin koji je u lipnju 2003.god. otet u Milanu i prebačen u Egipat, gdje je podvrgnut mučenju i na kraju pušten, a protiv njega nije podignuta nikakva optužnica. Protiv 13 agenta CIA-e okružno tužiteljstvo u Milanu je u lipnju 2005.god. izdalo uhiđbene naloge. Supra bilješka 4.

⁶³ Supra bilješka 59.

⁶⁴ Supra bilješka 59.

sigurnosnih službi u tajne otmice koje je provodila CIA.⁶⁵ Suprotno tom izvješću, ministar vanjskih poslova, David Miliband, je u nedavnom obraćanju zastupnicima britanskog parlamenta priznao da su na britanski teritorij sletili zrakoplovi koji su prevozili osumnjičene za terorizam. Tijekom 2002. god. dva američka vojna zrakoplova sletila su na otok Diego Garcia, koji se nalazi pod britanskom nadležnošću, radi opskrbe. Oni su prevozili dvije osobe od kojih je jedna završila u Guantanamu, a druga je puštena na slobodu.⁶⁶ U Njemačkoj je za istragu ovih navoda zadužen parlamentarni odbor. Njegova istraga nije dala zadovoljavajuće rezultate, jer je završila pozivanjem izvršne vlasti, prvenstveno Savezne vlade, na tajne informacije koje su u isključivoj nadležnosti izvršne vlasti (exekutive Eigenverantwortung), i u koje se ne može dopustiti uvid.

Na pitanje, zašto su te istrage polučile samo djelomične rezultate, ne može se dati točan odgovor. Jedan od njih je svakako održavanje dobrih diplomatskih odnosa sa SAD-om, državom koja predstavlja važnog vanjskog suradnika i saveznika većini europskih zemalja. Pozivanje na tajnost informacija, čuvanja vojnih tajni i slični razlozi predstavljaju dobru osnovu za skrivanje vlastite odgovornosti u provođenju ovih otmica. Tome je pridonio i slabo zanimanje javnosti za rasvjetljavanje ovih slučajeva i privođenje odgovornih osoba pravdi. Napad na New York, i kasniji brojni teroristički napadi u Europi doprinijeli su stvaranju osjećaja straha i nepovjerenja prema osobama islamske vjeroispovjesti, unatoč tome što je u ovim napadima sudjelovao mali broj pripadnika ovih zajednica.

6.2. Vijeće Europe

Parlamentarna skupština Vijeća Europe je 13. prosinca 2005.god. imenovala posebnog izvjestitelja, koji je trebao istražiti postojanje tajnih centara u kojima se drže osobe za koje se smatra da su uključene u terorističke aktivnosti, na području članica Vijeća Europe. Njegovo ime je Dick Marty. U početku svog opsežnog izvješća, usvojenog u Parlamentarnoj skupštini 7. lipnja 2006.god., naveo je da ne postoje formalni dokazi koji potvrđuju postojanje tajnih centara u Europi, iako postoje snažne indicije koje na to upućuju.⁶⁷

U izvješću se navodi da je ovaj sustav otmica postojao i prije terorističkih napada u rujnu 2001.god., a njegov cilj je od početka bilo uhićenje članova Al-Qaide, a provodio se i uz sudjelovanje država članica Vijeća Europe. Međutim, ovaj sustav hvatanja terorista se nakon tih napada promijenio iz dva razloga. Jedan je bio političke naravi i potrebe izvršne vlasti da brzo pokaže rezultate u "ratu protiv terorizma". Drugi razlog je bio operativne naravi. CIA je dobila dopuštenje da osnuje vlastite tajne zatvore, pa se osumnjičene osobe nisu morale izručivati u treće zemlje. Ovaj sustav pronalaženja, hvatanja i zadržavanja osumnjičenika nije pod isključivom kontrolom CIA, već se ova "paukova mreža" sastoji i od vojnih zatvora kao što je Abu Ghraib u Iraku, ili Bagram u Afganistanu.⁶⁸ U izvješću navodi obilježja u kojima se podudaraju otmice, skupljena najviše na osnovu svjedočenja osoba koje su otete. Sličan način na koji se ove otmice provode, ukazuje na postojanje uhdanog postupka otmica, koji provodi elitna i dobro uvježbana postrojba.

U Rumunjskoj i Poljskoj nije otkriveno postojanje tajnih centara u kojima su zadržavani i ispitivani osumnjičeni za terorizam, ali su postojale snažne indicije koje idu u prilog tvrdnji da su ove zemlje bile dio "kruga izručenja".⁶⁹

⁶⁵ Intelligence and Security Committee, *Rendition*, www.cabinetoffice.gov.uk/intelligence

⁶⁶ Mark Tran, *Miliband admits US rendition flights stopped on UK soil*, www.guardian.co.uk, pregledano 10. ožujka 2008.

⁶⁷ Dick Marty, Odbor za pravne poslove i ljudska prava, Vijeće Europe, *Alleged secret detentions and unlawful inter-state transfers involving Council of Europe member states*, 7. lipanj 2006.

⁶⁸ "Global spider web", *Ibid.*

⁶⁹ "Rendition circuit". *Ibid.*

Na osnovu izvješća, Parlamentarna skupština Vijeća Europe je 27. lipnja 2006.god. usvojila Rezoluciju kojom je prihvatila izvješće.⁷⁰ U njoj je pozvala zemlje članice Vijeća Europe da spriječe moguće nezakonite otmice, provedu bolji nadzor nad svojim tajnim službama, kao i da se sva međunarodna suradnja odvija uz poštivanje ljudskih prava. Od država članica traži i da sve odgovorne za ove otmice privedu pravdi, a žrtvama omoguće naknadu pretrpljene štete. Od SAD-a traži obustavljanje nezakonitih uhićenja osoba osumnjičenih za sudjelovanje u terorističkim organizacijama, kao i njihovo prebacivanje u zemlje koje su poznate po kršenju ljudskih prava. Također, poziva SAD da se službeno ispriča i omogući pravednu naknadu svim žrtvama otmica.⁷¹

Nakon ovog izvješća nastavljena je istraga na ovom slučaju. Njegove rezultate podnio je Dick Marty Vijeću Europe u drugom svom izvješću od 8. lipnja 2007. god. U njemu je naglasak na dokazima na osnovu kojih je došao do zaključka o postojanju zatvora, kao i "pravnom osnovom" koja je poslužila kao podloga za provođenje ovih operacija. Prozva-ne zemlje, među kojima najznačajnije mjesto zauzimaju Rumunjska i Poljska zbog sumnji da su na njihovom području bile smještene najznačajnije osobe osumnjičene za terorizam, preko svojih su članova Vijeća Europe dostavili Parlamentarnoj skupštini službena stajališta svojih vlada o toj temi. U njima su oštro opovrgnuli navode o suradnji tih zemalja sa SAD-om u provođenju tajnih otmica i vođenju tajnih zatvora.⁷²

Za provođenje operacija hvatanja i zatvaranja osumnjičenih osoba potrebna su ovlaštenja koja se odnose na dva područja. Prvi dio odnosi se na ovlaštenja dana tajnim službama na nacionalnoj razini, koja su im omogućila slobodu u njihovom postupanju s osobama osumnjičenim za terorizam. Drugi dio ovlaštenja odnosi se na suradnju s drugim zemljama. Provođenje ovako delikatnih operacija zahtjeva suradnju zemlje na čijem se području provode, ili barem njezin prešutni pristanak na njihovo izvođenje. Ovo se posebno odnosi na europske zemlje koje su se i same suočile s terorističkim napadima. To je dovelo do povezivanja CIA-e i sigurnosnih službi europskih zemalja, prvenstveno vojnih koje su manje podložne kontroli. Takvo povezivanje s europskim službama osiguralo je CIA-i potrebnu tajnost samog postupka, kao i sigurnost osoba uključenih u program.⁷³

Poslije terorističkih napada na New York 11. rujna 2001., SAD-u je povjerena velika podrška u globalnoj borbi protiv terorizma. Ova potpora je naročito došla do izražaja među članicama NATO saveza. Smatralo se da SAD, kao najvažnija članica Saveza, treba predvoditi sve buduće zajedničke akcije u borbi protiv terorizma. Kao rezultat toga, na sastanku održanom 2. listopada 2001., članice Saveza se prvi put u svojoj povijesti pozivaju na čl. 5 NATO ugovora.⁷⁴ Dva se dana kasnije, na inicijativu SAD-a, usvoja osam

⁷⁰ Vijeće Europe, Resolution 1507 (2006)1, *Alleged secret detentions and unlawful inter-state transfers of detainees involving Council of Europe member states*, 27. lipanj 2006.

⁷¹ Ibid.

⁷² Odgovor Poljske delegacije "Position of the Polish Delegation to the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on 'Secret detentions and illegal transfers of detainees involving Council of Europe member states: second report'" od 14. lipnja 2007.god., i odgovor Rumunjske delegacije u pismu od 14. lipnja 2007.god. naslovljen "Romanian Delegation comments on the Parliamentary Assembly report 'secret detentions and illegal transfers of detainees involving council of Europe member states: second report'", www.coe.int

⁷³ Dick Marty, Odbor za pravne poslove i ljudska prava, Vijeće Europe, Secret detentions and illegal transfers of detainees involving Council of Europe member states: second report, 8. lipanj 2007.

⁷⁴ U članku 5. NATO ugovora stoji: "Potpisnice smatraju da se oružani napad na jednu ili više njih, u Europi ili Sjevernoj Americi, treba smatrati napadom na sve njih i zato se slažu da će u slučaju takvog oružanog napada, svaka od njih, pozivajući se na pravo individualne ili zajedničke samoobrane iz članka 51 Povelje Ujedinjenih Naroda, pomoći potpisnici ili potpiscicama koje su napadnute, poduzimajući odmah, same i u skladu s drugim potpiscicama, korake koji se smatraju potrebnima, uključujući uporabu oružane sile, da bi povratile i održale sigurnost Sjeveroatlantskog područja. Svaki takav oružani napad i mjere poduzete kao rezultat tog napada moraju se odmah prijaviti Vijeću sigurnosti. Takve mjere moraju se zaustaviti kada Vijeće sigurnosti poduzme mjere potrebne za ponovnu uspostavu i održavanje međunarodnog mira i sigurnosti." Sjevernoatlantski ugovor, Washington DC, 4. travnja 1949, www.mpei.hr, pregledano 8. ožujka 2008.

mjera koje su članicama trebale olakšati borbu protiv terorizma. Te mjere dale su velike ovlasti NATO snagama, i kao što je izričito navedeno, vojnim postrojbama SAD-a. Za hvatanje i prebacivanje otetih osoba u tajne zatvore posebno su važne dvije odredbe. Jedna od obveza članica bila je staviti na raspolaganje svoje zračne luke NATO snagama. Po drugoj odredbi, članice su dužne omogućiti korištenje svojeg zračnog prostora NATO postrojbama i zrakoplovima SAD-a, bez nadzora tih zrakoplova, pod uvjetom da se radi o vojnim letovima koji se koriste u borbi protiv terorizma.⁷⁵ Za provođenje otmica, kao i vođenja tajnih zatvora, sad je postojala osnova. Bile su još potrebne samo zemlje koje bi te uvjete prihvatile.

VII. Zaključak

Nepostojanje jedinstvene definicije terorizma u borbi protiv sve razornije prijetnje koju za sigurnost država i njenih građana uzrokuje terorizam, predstavlja sve veći problem. Ostavljanjem velikog manevarskog prostora državama, koji im dopušta da razna djela označe kao politička ili kao borbu za oslobođenje, stvaraju se utočišta mogućim teroristima. Dodatni problem predstavlja i nedostatak konsenzusa oko pitanja državnog terorizma. Kažnjavanje osoba odgovornih za kreiranje i provođenje politike državnog terorizma, po raznim međunarodnim antiterorističkim konvencijama je još uvijek sporno, a negdje je izričito navedeno da se ove konvencije ne odnose na državna tijela. Iako antiterorističke konvencije isključuju svoju primjenu na akte državnih tijela, u međunarodnom pravu postoje drugi instrumenti odgovornosti država za akte koji bi se mogli smatrati terorizmom.

Brojne države su se kroz povijest koristile raznim oblicima državnog terorizma, većinom u iznimnim slučajevima, a to se odnosi i na SAD. Stanje velike opasnosti za opstojnost države i njenu sigurnost zahtijeva ograničenje nekih građanskih prava. To načelo je izraženo u izreci *salus rei publicae suprema lex esto*, koja potječe još iz vremena antičkog Rima. Veliki je problem, međutim, odrediti pravu mjeru između ograničenja sloboda i prava, i postizanja sigurnosti. Jedan od oblika na koji se odnosi ograničenje prava i sloboda su i eksteritorijalne otmice, koje koriste SAD u "ratu protiv terorizma". Ovakve otmice predstavljaju duboko zadiranje u standarde koji su već dugo vremena ukorijenjeni u pravu. Provođenje tajnih otmica predstavlja kršenje mnogih međunarodnih dokumenata, kao i međunarodnog običajnog prava. Samo provođenje otmice na području druge države bez njenog pristanka je kršenje njenih suverenih prava. Počevši od Deklaracije o zaštiti svih osoba od prisilnih nestanaka, Rimskog statuta Međunarodnog kaznenog suda, kao i nacionalnih zakonodavstava država, provođenje otmica je zabranjeno i nikakve izvanredne okolnosti to ne opravdavaju. Zatvaranje otetih osoba na nepoznatim

⁷⁵ Statement to the Press, by NATO Secretary General, Lord Robertson, on the North Atlantic Council Decision On Implementation Of Article 5 of the Washington Treaty following the 11 September Attacks against the United States. Tih osam usvojenih mjera glasi: 1. enhance intelligence sharing and co-operation, both bilaterally and in the appropriate NATO bodies, relating to the threats posed by terrorism and the actions to be taken against it; 2. provide, individually or collectively, as appropriate and according to their capabilities, assistance to Allies and other states which are or may be subject to increased terrorist threats as a result of their support for the campaign against terrorism; 3. take necessary measures to provide increased security for facilities of the United States and other Allies on their territory; 4. backfill selected Allied assets in NATO's area of responsibility that are required to directly support operations against terrorism; 5. provide blanket overflight clearances for the United States and other Allies' aircraft, in accordance with the necessary air traffic arrangements and national procedures, for military flights related to operations against terrorism; 6. provide access for the United States and other Allies to ports and airfields on the territory of NATO nations for operations against terrorism, including for refuelling, in accordance with national procedures. 7. that the Alliance is ready to deploy elements of its Standing Naval Forces to the Eastern Mediterranean in order to provide a NATO presence and demonstrate resolve; and 8. that the Alliance is similarly ready to deploy elements of its NATO Airborne Early Warning force to support operations against terrorism, www.nato.int, pregledano 8. ožujka 2008.

mjestima, uz ograničenje komunikacije, bez mogućnosti javljanja svojim obiteljima i bez pravne pomoći odvjetnika je također zabranjeno. Način na koji se otmice provode je pokazao da ih prati upotreba mučenja i drugih nečovječnih postupaka, a upotreba "naprednih metoda ispitivanja", koja se koristi u ispitivanju otetih osoba predstavlja kršenje brojnih dokumenata kojih je SAD potpisnica. Pravno opravdanje takvih metoda ispitivanja se zasniva na upitnoj interpretaciji odredaba ovih dokumenata, koji su za potrebe izvršne vlasti tumačili pravni službenici. Međutim, takvo tumačenje u skladu sa zahtjevima vlasti ne predstavlja ispriku za neprimjenjivanje normi spomenutih dokumenata.

Iako su ovakve otmice postojale i prije 11. rujna, pa čak i donekle dobile potvrdu u judikaturi američkog pravosuđa, vrijeme nakon napada je donijelo kvalitativnu promjenu u cilju koji se htio postići ovim otmicama. Prešlo se s kažnjavanja i sudskog progona osoba osumnjičenih za sudjelovanje u terorističkim operacijama, na njihovo neograničeno zatvaranje, kako bi ih se onemogućilo u daljnjem djelovanju. Čak i ako se zanemare pravne posljedice ovih otmica, učinkovitost ovih otmica se pokazala krajnje upitnom. Otmice prati stalna mogućnost hvatanja nevinih osoba, što se u brojnim slučajevima i pokazalo kao istina. Ako se i uhvate osobe za koje postoje dokazi koji ukazuju na njihovo sudjelovanje ili pripremanje terorističkih napada, način na koji su dokazi protiv njih pribavljeni, i način na koji se prema njima postupalo od uhićenja do ispitivanja, čine nemogućim kažnjavanje pred pravosudnim tijelima. Treba proći dugo vremena da se protiv osumnjičenih osoba pokrene kazneni postupak, a najčešće se nikad i ne pokreće. Time se potkopavaju i naponi koji provode vlasti drugih država u hvatanju osumnjičenih osoba. Zabrana priznanja dokaza pred sudovima koji su pribavljeni nezakonitim metodama, pogotovo koji su nastali kao rezultat mučenja i drugog okrutnog i nečovječnog postupanja, je izričito propisana u brojnim dokumentima. To što se ove otmice provode protiv određenih etničkih i vjerskih grupa samo pojačava sumnju u svrhovitost ovakvog načina borbe protiv terorizma, što ujedno doprinosi stvaranju osjećaja straha i nesigurnosti, upravo protiv čega se države bore u "ratu protiv terorizma".

Kako su pokazale izvješća Odbora za pravne poslove i ljudska prava Vijeća Europe, kao i Privremenog odbora Europskog parlamenta, pojedine europske zemlje su dale veliki doprinos u provođenju eksteritorijalnih otmica. Istraga posebnog izvjestitelja Vijeća Europe ukazala je na snažne indicije da su na području Rumunjske i Poljske postojali tajni zatvori, u koje su privremeno smješteni zatvorenici na putu za Guantanamo i slična mjesta. Također, nedostatak kontrole nad bazama američke vojske i NATO-a omogućio je zatvaranje osoba osumnjičenih za pripremanje i sudjelovanje u terorističkim napadima i na tim mjestima.

Rezolucija Europskog parlamenta, u kojoj su prozване vlade određenih država Europske unije snažno je odjeknula u javnosti. Kako je ta rezolucija nedavno donesena, ostaje otvoreno pitanje kako će utjecati na vlade prozvanih država, kao i na institucije Zajednice. Osuda eksteritorijalnih otmica u rezoluciji pokazala je da je vrijeme poslije 11. rujna predstavljalo iznimku u borbi protiv terorizma na području Europske unije. Iako nema obvezujuću snagu za institucije Europske unije i države članice, ova rezolucija se pokazala kao vodilja u zaustavljanju eksteritorijalnih otmica, i vraćanje borbe protiv terorizma u pravno ograničene okvire, uz veće poštovanje ljudskih prava.

Dodatani problem predstavlja činjenica da ovakav način borbe protiv terorizma provodi najveća svjetska velesila. Sjedinjene Američke Države su često predvodile međunarodnu zajednicu u zaštiti ljudskih prava, te ostaje za vjerovati da će većom aktivnošću zakonodavne i sudske vlasti, ova praksa prestati.

Summary

This paper begins with the problem regarding the definition of terrorism. Problem of defining is as old as the word terrorism. Because of that, there is no definition which would include all its forms. This is especially problem with state terrorism, which took more lives than any other form of non-state terrorism.

Further more, in this paper are analyzed the most common ways which states face the threat of international crime and terrorism, with emphasis on extradition. Many shortages that extradition indicated, have forced countries to find more effective ways to combat this threats. One of this "weapons" are extraordinary renditions, which raised many questions regarding their legality.

Although Europe also faced terrorist attacks, it reacted calmer than USA. Nevertheless, its role in enforcement of extraordinary renditions was not negligible, as it was shown by European parliament and Council of Europe investigations.

Keywords: terrorism, state terrorism, extradition, extraordinary rendition, Ker-Frisbie doctrine

Literatura

1. Bassiouni, Cherif, *Assessing "Terrorism" into the new millennium*, DePaul business law journal, 12(1999-2000)
2. Bassiouni, Cherif, *The institutionalization of torture under the bush administration*, Case W. Res. J. International law, 37(2005-2006)
3. Derenčinović, Davor, *Ogledi o terorizmu i antiterorizmu*, Pravni fakultet, Zagreb, 2005
4. Douglas McNabb, *When FBI seeks extradition*, www.international-extradition.com
5. Harmon, Christopher, *Terorizam danas*, Golden marketing, Zagreb, 2002
6. Mayer, Jane, *Outsourcing torture: The secret history of America's "extraordinary rendition" program*, The New Yorker, www.newyorker.com
7. Meek, James, *They beat me from all sides*, The Guardian, www.guardian.co.uk
8. Novoselec, Petar, *Opći dio kaznenog prava*, Zagreb, 2007
9. Priest, Dana, *Wrongful imprisonment: Anatomy of CIA mistake*, The Washington Post, www.washingtonpost.com
10. Primorac, Igor, *Terorizam*, Erasmus, 1(1993)
11. Rosemary Pattenden, *Admissibility in criminal proceedings of third party and real evidence obtained by methods prohibited by UNCAT*, International journal of evidence and proof, 7(2006)
12. Sadat, Leila, *Ghost prisoners and black sites: Extraordinary rendition under international law*, Case W. Res. J., 37(2005-2006)
13. Tran, Mark, *Miliband admits US rendition flights stopped on UK soil*, www.guardian.co.uk
14. Young, Reuven, *Defining terrorism: the evolution of terrorism as a legal concept in international law and its influence on definitions in domestic legislation*, Boston College international and comparative law review, 29(2006)

Izvori

1. Amnesty International, www.amnesty.org
2. Council of Europe, "Position of the Polish Delegation to the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on 'Secret detentions and illegal transfers of detainees involving Council of Europe member states: second report'", www.coe.int

3. Council of Europe, "*Romanian Delegation comments on the Parliamentary Assembly report 'secret detentions and illegal transfers of detainees involving council of Europe member states: second report'*", www.coe.int
4. Council of Europe, Committee on legal affairs and human rights, *Alleged secret detentions and unlawful inter-state transfers involving Council of Europe member states*, www.coe.int
5. Council of Europe, Resolution 1507 1(2006), *Alleged secret detentions and unlawful inter-state transfers of detainees involving Council of Europe member states*
6. Council of Europe, Committee on legal affairs and human rights, *Secret detentions and illegal transfers of detainees involving Council of Europe member states: second report*
7. Convention against torture and other cruel and inhuman or degrading treatment or punishment, www.ohchr.org
8. Declaration on the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, www.unhchr.ch
9. European parliament, *Resolution on the alleged use of European countries by the CIA for the transportation and illegal detention of prisoners*, www.europarl.europa.eu
10. Frisbie v. Collins, 342 U.S. 519 (1952)
11. Human rights watch, www.hrw.org
12. Inter-American convention to prevent and punish torture, www.oas.org
13. Model Treaty on Extradition, 8. UN Congress on crime prevention and criminal justice
14. Sjevernoatlantski ugovor, www.mvpei.hr
15. Statement to the Press, by NATO Secretary General, Lord Robertson, on the North Atlantic Council Decision On Implementation Of Article 5 of the Washington Treaty following the 11 September Attacks against the United States, www.nato.int
16. Terlinden v. Adams, 184 U.S. 270 (1902)
17. United Kingdom Intelligence and Security Committee, *Rendition*, www.cabinetoffice.gov.uk/intelligence
18. United States v. Rauscher, 119 U.S. 407 (1886)
19. Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u kaznenim stvarima, Narodne novine br.178/2004
20. Zakon o potvrđivanju Europske konvencije o izručenju, Narodne novine – Međunarodni ugovori br.14/1994
21. Zakon o potvrđivanju Europske konvencije o suzbijanju terorizma, Narodne novine – Međunarodni ugovori br.12/2002
22. Zakon o potvrđivanju Rimskog statuta Međunarodnog kaznenog suda, Narodne novine - Međunarodni ugovori br.5/2001